Шабат кюн, 4 март, 2017 жыл • №38 (20209)

ЗАМАН

Газета издается на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: zamankbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Болум

Юрий КОКОВ :

Бек башы - ёлгенлени юйюрлерине эс тапдырыуду, къар юзюлюп салгъан хатаны кетериу жаны бла битеу мадарла этиудю

Минги тауну тийресинде къар юзюлюп, аны тюбюнде адамла къалгъандыла. КъМР-ни Башчысы **Юрий Коковну** буйругъу бла табийгъат къыйынлыкъ болгъан жерде правительстволу комиссия ишлейди эмда ол жарсыулу ишни сылтауларын тинтеди, ёлгенле кимле болгъанларын тохташдырады, ачыгъаннга болушлукъ этиуню къурайды.

-Бусагъатда бек баш жумуш - ёлгенлени юйюрлерине хар жаны бла да эс тапдырыуду, къар юзюлюу салгъан хатаны кетерир, ол не къадар аз заран келтирир ючюн къолдан келгенни аямауду,-деп чертгенди КъМР-ни Башчысы.

Тюнене Элбрус районда Чегетни север жанында 12:00 сагъатда къар юзюлюп тюшгенди. Къутхарыучула къарны тюбюнде тёрт адамны ёлюп тапхандыла.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

КЕНГЕШ

Экономиканы тутхучлу айныуу эмда социал ырахатлыкъ жалчытылыннгандыла

Тюнене Правительствону юйюнде республиканы премьер-министри **Мусукланы Алийни** башчылыгъы бла Къабарты-Малкъарда экономиканы тутхучлу айныуун эмда социал ырахатлыкъны жалчытыу жаны бла ведомствола аралы комиссияны жыйылыуу болгъанды. Аны ишине тийишли министерстволаны бла ведомстволаны башчылары, уллу промышленность предприятияланы оноучулары, жамауат организацияланы келечилери да къатышхандыла.

Бюгюннгю болумну, 2016 жылда экономиканы тутхучлу айныуун эмда социал ырахатлыкъны жалчытыу жаны бла баш магъаналы ишлени планы къалай толтурулгъаныны, келир заманнга къаллай борчла салыннганларыны юслеринден КъМР-ни экономиканы айнытыу министри **Рахайланы Борис** билдиргенди. Ол баш магъаналы ишле бла байламлы кёрюмдюле толтурулгъанларын, ол санда импортну алышындырыу, сырьёдан башха затланы экспорту, жер-жерли продукцияны сатаргъа болушуу, урунууну рыногунда халны игилендириу, гражданланы бир къауумун жашау журтла бла жалчытыу, аланы жашау болумларын женгиллетиу, халкъны дарманла бла не къадар толу жалчытыу жаны бла белгиленнген жумушланы асламысы тамамланнганларын чертип айтханды.

Докладда белгиленнгенича, Къабарты-Малкъар 17 къырал программагъа къатышады, аладан 9-су федерал магъаналыдыла. Аланы толтуруугъа федерал бюджетден 6,6 миллиард сом бёлюннгенди. Уллу республикалы инвестиция проектледен бек магъаналылары сайланнгандыла, инновация программала жарашдырыладыла, импортну алышындырыуну чеклеринде промышленность производствону техника жаны бла жангыртыу иш да барады. Алай бла, баш капиталгъа салыннган инвестицияла аны аллында жылдан эсе 9,2 процентге кёбейгендиле.

«EtanaPet» промышленность комплексни къурау, Тырныауузда вольфрам-молибден магъаданны къазып эмда жарашдырып башлау, жангы гидрометаллургия предприятие ишлеу, «Севкаврентген-Д» предприятияда компьютер диагностиканы техникасын бийик технологияла бла чыгъарып башлау жаны бла инвестпроектле эмда башхала да жашауда бардырыладыла.

Элледе жашагъанланы, ол санда жаш юйюрлени бла жаш специалистлени, жашау болумларын игилендириу, юч эмда андан да кёп сабийлери болгъан юйюрлеге жерле бёлюу жаны бла мадарла да этиледиле. Транспорт система да айнытылады, жамауат автотранспортну паркын жангыртыу тохтаусуз барады. Адамларыбызны дарманла бла жалчытыугъа, хакъсыз медицина болушлукъну кенгертиуге, ишсизлени азайтыугъа энчи эс бурулады.

Докладдан сора КъМР-ни промышленность эмда сатыуалыу министри **Залим-Гери Губашиев**, КъМР-ни саулукъ сакълау министри **Светлана Расторгуева**, КъМР-ни урунуу, иш бла жалчытыу эмда социал къоруулау министри **Тюбейланы Альберт**, «Опора России» жамауат организацияны регион бёлюмюню таматасы **Альберт Кильчуков**, иш бериучюлени «КъМР-ни Промышленниклерини бла предпринимательлерини союзуну» регион бёлюмюню башчысы **Валерий Хажуев** сёлешгендиле. Жыйылыуда айтылгъан оюмланы бла эсгертиулени эсге алыу бла этилген оноуну уллу проекти къабыл кёрюлгенди.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

Паркланы тап халгъа келтириуню къолгъа алыргъа 3 бет

Бушуу кюн эсгериуден башха жумушла артыкъдыла 4 бет

Насыпны къачыргъан айырылыу 5 бет

Хорламны ычхындырмаз ючюн фахмуларын, кюч-къарыуларын да аямагъандыла 6 бет

Къыш кече 7 бет

ЖЫЙЫЛЫУ

Кёп къатлы юйлеге тынгылы ремонт этиу программагъа адамла нек ышанмайдыла?

«Къабарты-Малкъар Республикада кёп къатлы юйлеге тынгылы ремонт этиуню регион оператору» коммерциялы болмагъан фондда аны генеральный директору Артур Шогеновну, РФ-ни Къырал Думасыны депутаты Ирина Марьяшны, республиканы урунуу эм социальный къоруулау министрини орунбасары Елена Романованы эм ведомствону компенсация жаны бла бёлюмюню башчысы Темиржанланы Натальяны, Парламентни комитетини башчысы Валерий Гриневични къатышыулары бла жыйылыу болгъанды. Анда законодательствода кемчиликле тинтилгендиле, гражданланы тарыгъыулары эмда тилеклери бла ишлеуню амаллары сюзюлгендиле.

Ирина Марьяш арт заманда регионда кёп къатлы юйледе жашагъан уллайгъан адамладан тарыгъыула келгенлерин билдиргенди. Ала алгъа капитал ремонтха ахчаны толусунлай тёлерге, артда уа ол аны 50 процентин къайтартыр ючюн Урунуу, иш бла жалчытыу эм социал къоруулау министерствода уполномоченный органнга документле жыйышдырып берирге керек болгъанларына чамланадыла. Ол кёп заманны излейди, башха чурумла да чыгъадыла – пенсияларындан аллай бир ахчаны тёлеген алагъа къыйынды, алагъа кёп дарман алыргъа тюшеди. Аны себепли гражданла бу ишни законодательствону юсю бла женгиллендириуню излейдиле.

Былайда льготниклеге къайтарылгъан компенсация бир адамгъа тергелген мардагъа кёре саналмагъанын да эсгертирге тийишлиди. Ирина Евгеньевна анга быллай юлгю келтиреди: алагъа Нальчикде Киров атлы орамда жашагъан В.Л. келгенди. Ол бла эри жангызлай турадыла, алай экисине берилген льгота 36 квадрат метрге угъай, 21 квадрат метрге тергелгенди.

Неда Прохладныйден Я.Ю. да кеси жашайды, ол капитальный ремонт ючюн налогну асыры уллугъа санайды. Ол кеси тергегенди да, аны эсеплерине кёре, 2041 жылда (планнга кёре, аланы юйлерине ремонт ол жылда этилликди) ремонтха ала берлик ахчадан иги да аз кетерикди(талай миллионнга). Быллай болумла кёпдюле, аланы барысына да къарап, сюзюп, керек болса, законодательствогъа тюрлениуле кийирип да тамамлргъа тийишлиди, дегенди Ирина Марьяш.

Ол бу жаны жетишимли ишлеген башха регионланы ахшы сынамларына къараргъа да чакъыргъанды. Ирина Евгеньевна эсгертгенича, регионда бир квадрат метр ючюн тёлеу 6 сом 22 капекди.

Артур Шогенов да ала Россейни бирси регионларында быллай чурумла къалай кетерилгенлерине дайым эс бургъанларын белгилегенди. Хар субъектни кесини проблемалары бардыла, программаны жашауда бардырыу да жер-жерли халла бла байламлыды. Регион операторланы ассоциациялары къуралгъанды. Законодательге чыгъа тургъан жангы шартлагъа кёре тюрлениуле кийирирге жарайды.

-Биз муниципалитетлеге алада кёп фатарлы юйле бла байламлы эм башха керекли информацияны иерлерин тилегенбиз,-дегенди ол. - Алай жуупала аланы барысындан да келмегендиле. Адамла бу программагъа ышанырча, андан къачмазча ишни бардырыргъа тийишлиди. 2015 жылда къысха болжалгъа салынныгн планны толтурмай, 2016 жылда толтурургъа кюрешгенбиз. Алай этилген ишлени саны болургъа кереклисинден аз эсе, гражданланы ийнанмагъанларын ангыларчады. Алгъын жыллада юйге ремонт этиуню болжалын бир кесек кечирек заманнга фатарланы иелери бла келишмей кёчюрген эсек (законодательствода алай этерге эркинлик берилгенди), 2017 жылда аланы ыразылыкълары, протоколда бегитилген оноулары болмай, болжалны кёчюрюрге жарамайды. Муниципал къуралыула бла быллай проблемаланы да сюзерге керекбиз.

Валерий Гриневич а, кёп соруулана фатарланы иелерин бирге жыйып тинтирге кереклисине эс буруп, быллай тюбешиулеге ала артыкъ бек жюрюмегенлерин эсгертгенди. Иеле кеслери оноуларын чыгъармай эселе уа, ол борч муниципалитетге салынады.

Тёлеуле бла байламлы проблема да - энчиди. Бирикдирилген касса расчёт арала бизде жокъдула, банкла уа быллай операцияла ючюн кеслерине налог аладыла, ол 1-2 процент болуучуду, почта бла тёлегенде да алайды. Аны бла байламлы да мадар этерге айтылгъанды.

Жыйылыуну ахырында протокол жарашдырып, анда ким не жумушланы къаллай бир заманны ичинде тамамлргъа кереклисин белгилерге оноу этилгенди.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.
Суратны автор алгъанды.

Приём

Депутат къыйын аругъан сабийге багъалы дарман мажаргъанды

РФ-ни Къырал Думасыны депутаты Адальби Шхагошев республикада жашагъан бир къаум адам бла тюбешип, аланы тарыгъыуларына бла тилеклерине тынгылагъанды. Бу жол анга 8 адам келгенди.

Адальби Люлевич журналистлеге айтханнга кёре, асламында адамланы жарсыулары бирчадыла - аругъанларына багъыу, жашау болумларын игилендириу, билим бериу эм башхала. «Арт кезиуде уа саулукъларына къаратыргъа болушлукъ тилегенле кёпдюле. Жарсыугъа, алагъа федерал учреждениялагъа квота алыр ючюн кёп сакъларгъа тюшеди. Онкологиядан аругъанланы саны артыкъда кёбейгени бек къыйнагъанды жюрегими»,-дегенди ол.

Депутатны адамланы жашау журтла бла жалчытыу иш кереклисича бардырылмагъаны да жарсытады. Ол оюм этгенден, бу отрасльда инвестиция проектлени бардырыргъа тийишлиди. Андан сора да, муниципал власть органланы келечилерине да тарыгъыула асламдыла. «Чиновникле адамланы жарсыуларын тамамлагъан угъай, ала бла сёлеше окъуна билмейдиле. Ол а халкъны чамландырмай къоймайды, властьха ышаныулукъну тас этеди. Хар къуллукъчу да жеринде ишин кереклисича толтурургъа борчлуду, адамланы излемлерине ат башындан къараргъа ахырда жарамайды»,-дегенди ол.

Приёмда этилген тилеклени толтуруу а контрольдады, алагъа жууапла айны ичинде берилирге тийишлиди. «Алай, онг болса, эки-юч кюнню ичинде да хазырлагъа кюрешебиз»,-дегенди ол.

Ызы бла приём башланнганды. Нальчикчи **Мариетта Алхасова** ол жашагъан общежитде ремонт бардырыргъа себеплик этилирин тилегенди. Ол айтханыча, мекям осал халда тюйюлдю, аны башын алышып, ичинде бояу сюртюлсе да тамамды. «Юй аламат жердеди – тюкенле, сабий садик, школ да жуукъдадыла. Бюгюнлюкде анда жаланда беш юйюр жашайды, ичи тап этилсе уа, бери адамланы кёчюрюрге да боллукъду. Алай къыш узуну суукъдан къыйналгъанма, ичи жылытылмайды, суу да жокъду, аны къоншуладан ташыйма»,-дегенди.

Адальби Шхагошев болушлукъчусуна мекямны болуму бла шагъырейленирге буюргъанды.

Ызы бла **Марина Теуникова** келгенди. Аны 8-жыллыкъ къызчыгъы аз тюбеген (орфанный) аруулары болгъанланы тизмесиндеди. Анга депутат «Солирис» дарман алыргъа болушханды. Аны бир флакону уа 387 минг сом турады, бир айгъа къызчыкъгъа уа аллай тёртюсю керекди. Ол салынмай бир кюн окъуна кеч къалса, сабийни саулугъу осалгъа кетеди. «Эки-юч кюн кеч къалдыкъ да, гемоглобини тюшгенди»,-дегенди тиширыу.

Дарманны КъМР-ни Саулукъ сакълау министерствосу береди, Маринаны къызы тургъан льгота тизмеде уа энтта эки адам бардыла. «Манга жылгъа 56 флакон керекди, алай къыз ёсе, этине къоша баргъаны сайын дарманны да кёбейтирге тюшерикди. Былтыр а 16 флакон жетмей, аланы жандаурлукъ фондланы болушлугъу бла алгъанма. 14 жылына дери анга операция этерге ахырда жарамайды»,-деп билдиргенди тиширыу.

Адальби Шхагошев бу жол дармандан эки флакон мажаргъанды. Ол айтханыча, Теуниковланы проблемасын РФ-ни саулукъ сакълау министри Вероника Скворцовагъа белгили этгенди. «Мындан ары дарман бла жалчытыуда чырмаула боллукъ тюйюлдюле»,-дегенди депутат эмда болушлукъчусуна Маринаны къызы бла бир тизмеде болгъанла бла тюбешип, алагъа болушлукъ кереклисин билирге буюргъанды.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Финансла

Ипотека кредитле энди учуздула

Россельхозбанкда ипотека кредитле бериу бла байламлы программаланы талайында тюрлениуле болгъандыла. Финанс учреждениясы пресс-службасындан билдиргенлерине кёре, энди фатар неда жер юлюшле бла юй сатып алгъаннга ёнкюч ахча 11,5 процентге берилликди. Алай бла ставкаланы ёлчеми 0,9-1,4 процентге азайгъанды.

Озгъан жылны эсеплерине кёре, быллай кредитле бериу жаны бла банк алчыланы санына тюшгенди. Буруннгу жыл бла тенглешдиргенде, аны кёрюмдюлери 70 процентге кёбейгендиле.

Ипотека кредитле бериуню юсюнден Россельхозбанкны интернет-сайтында толу информация алыргъа боллукъду.

Бизни корр.

ПРОЕКТ

Паркланы тап халгъа келтириуню къолгъа алыргъа

Къырал Думаны депутаты, «Единая Россия» политика партияны «Гитче шахарланы парклары» деген проектини республикада координатору **Ирина Марьяш** КъМР-ни Къурулуш эм ЖКХ министерствосунда кенгеш бардыргъанды. Сёз анда бу проектни тамамлауну юсюнден баргъанды. Жыйылыугъа министрни орунбасары **Этезланы Руслан** бла кенгешчиси **Борис Балагов** да къатышхандыла.

Депутат билдиргенге кёре, бу проектге жашагъан адамларыны саны 250 мингден артыкъ болмагъан шахарла киредиле. Аны чеклеринде паркланы тап халгъа келтирирге ахча жиберилликди. Сёз ючюн, республикагъа къыралны бюджетинден 8,5 миллион сом берилликди. Регионну кесини бюджетинден да къошакъ халда 737 минг сом бёлюнюрюкдю. Программаны энчилиги – ахчаны жангы паркла къураргъа къоратыргъа жарамайды. Аны айтханда, Ирина Марьяш бу жумуш бир тюрлю чырмаусуз тамам этилирине ышанганын билдиргенди.

Программа юч жылны ичинде бардыреллыкъды. Къайсы шахарда паркны тапландырыргъа кереклисин субъект кеси белгилерге эркинди. Бу ишге бизнес бла кюрешгенле, жамаат организацияла да тири къатышырга керекдиле, дегендиле жыйылыуда. «Парк къаллай сыфат алыргъа боллугъун архитектура проект жарашдырып, аны борчлу халда адамлагъа кёргюзтюрге, аланы оюмларын да сорургъа тийишлиди. Иш башланнгандан сора уа аны бардырыугъа да дайым кёз-къулакъ болуп турургъа», - деп чертгенди депутат.

Борис Балагов билдиргенича, министерство бу жаны бла аслам мадар этгенди. Проектге къатышырча РФ-ни Къурулуш министерствосу бла тийишли келишимге къол салыргъа керек эди да, бизни республика аны алчыланы санында тамамлагъанды. Бу вопросланы юсю бла муниципалитетлени администрацияларында да оноула этилгендиле. Келир айны ахырына дери жамаатны оюму да сюзюллюкдю.

Саулай республикада проектни тамамлауну энчи комиссия контрольда тутарыкъды. Анга КъМР-ни Правительствосуну башчысы **Мусукланы Алий** таматалыкъ этеди. Къауумуна уа министерстволаны, ведомстволаны, Жамаат палатаны, жамаат организацияланы эмда Халкъ фронтну келечилери да киредиле. «Саулай алып айтханда, бу иш тынгылы тамамланырча хар не да хазырды, аны кезиуюнде бир тюрлю кемчиликле болмазгъа керекдиле», - деп ышандыргъанды Борис Балагов.

«Единая Россия» партия бюгюнлюкде тёрт проект бардырады: «Бизни арбаз», «Жер-жерледе Культура юйле», «Гитче шахарланы театрлары» эмда «Гитче шахарланы парклары». Аладан бир къауумуна бизни республика да къатышады. Паркланы тап халгъа келтириуню уа, Ирина Марьяш айтханнга кёре, быйыл къыш башланнгынчы эбине жетдирирге керекди.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

МАДАР

Элни амбулаториясына – жангы машина

Тёбен Чегемни амбулаториясы терк медицина болушлукъ берген жангы машина къоллу болгъанды. Ол кеси да шёндю оборудование бла жалчытылыныпды.

Жангы техника эл тийреледе ишлерге жараулуду, чыдамлыды. Аны хайырындан врачла да борчларын терк эмда толусунлай толтурлукъдула. Элни администрациясыны башчысы Къонакъланы Илияс, амбулаторияны таматасы Ахкёбекланы Лейля машинаны берилиуюне себеплик этген КъМР-ни Парламентини депутаты Хочуланы Рамазаннга бла Чегем районну ара больницасыны тамата врачы Елена Коковагъа ыразылыкъларын билдиредиле.

БАЙТУУГЪАНЛАНЫ Исмайыл.

СУРАТДА: Ахкёбекланы Л., фельдшер Беппайланы М., терк медицина болушлукъ берген машинаны водители Жазаланы Э.

Тазалыкъ

Орамла айбатландырыладыла

Хауа жылынып тебирегени бла орамлада къар да эригенди, аны бла бирге жол жанларында топуракъ, букъу да жайылып башлагъандыла. Ол себепден Нальчик шахар округну подряд организациялары, «Горзеленхоз» эмда «Декоративные культуры» совхоз ол тийрелени тап халгъа келтириуню къолгъа алгъандыла. Алай бла жоллада сыйпаучу техниканы талай тюрлюлери хайырланыладыла. Ала бла бирге тракторла, экскаваторла, кир-кипчик ташыучу машинала да ишлейдиле. Техника бла бирге юч жюзден артыкъ адам да къармашады. Биринчиден, ара орамла тазаланырыкъдыла. Бу иш кеси да кече-кюн да бардырылып турлукъду.

Нальчик шахар округну жер-жерли администрациясыны пресс-службасы.

Рамзан Кадыров псковчу десантниклеге эсгертме ачханды

Чеченни башчысы Рамзан Кадыров 16 жыл мындан алгъа террористле бла сермешде жоюлгъан 84 десантникге республикада эсгертме ачханды. Аланы хурметлерине Уллу жор Чеченни Шатой районуну Улус-Керти элини къатында салыннганды. Ма анда 2000 жылда 1 мартда десантчыла ахыр сермешлерине киришген эдиле, деп билдиреди «Комсомольская правда Шимал Кавказда».

-Ата журтну къоруулау – хар патриотну борчуду,-дегенди регионну башчысы Рамзан Кадыров,эсгертме ачылгъан кезиуде къуралгъан митингде сёлеше.- 6-чы ротаны офицерлери бла солдатлары Россейге кертичиликни, аны ючюн жанларын да берирге хазырлыкъны юлгюсюн кёргюзтгендиле. Аланы ол жигитликлери тарыхда къаллыкъды.

Акъылбалыкъ болмагъанланы Интернетден айырыу

Ингушетияда Интернетде сабийлени бла жаш тёлюню аманнга юйретген рассылкаланы азайтыр мурат бла энчи комиссия къураллыкъды. Анга Билим бериу эм илму министерствону бла къоркъуусузлукъ советни келечилери кирликдиле, деп билдиреди "Интерфакс-Юг", республиканы правительствосуну пресс-службасыны шартларына таянып.

Соцсетьде оюнла жашаугъа къоркъуулудула

ФСБ-да къуллукъ этгенле «Филипп Лис» деген жашырын аты бла Интернетде акъылбалыкъ болмагъан сабийлени кеслери кеслерин ёлтюрюрге тюртюп тургъан биреуленни ачыкълагъандыла. Алай бла Астраханьдан 16-жыллыкъ къызчыкъны жашауун сакълагъандыла. Ол «ВКонтакте» деген соцсетьде анга жиберген билдириуледе кесинги ёлтюрюрге керексе деп жазып тургъанды. «Филипп Лис» ким болгъаны да тохташдырылгъанды. Анга уголовный иш Россейни УК-сыны 30-чу статьясыны 3-чю кесегине эмда 100-чю статьясына кёре ачылгъанды. Аны юсюнден Россейни Следствие комитетини Астрахань областьны Следствие управлениясыны сайтында айтылады.

Тюй Европагъа Кавказдан тюшгенди

Россейли эмда голландиячы археологла тюй Европагъа Кавказны бла орус ёзенни юслери бла тюшгенди деп, аллай оюмгъа келгендиле. Ала Краснодар крайда Гуам дорбунда къургъакъсытыла туруп кюйген мирзеу бюртюкле тапхандыла эмда тюйню жайылыу жолун билялгъандыла.

Бек алгъа ол Къытайда бизни эрагъа дери 6-5,5 минг жыл алгъа ёсдюрюлюп башланнганды. Андан а Запад Азиягъа, Кавказгъа жайылгъанды. Европагъа уа,эштада, Кавказны эмда орус ёзенни юслери бла тюшгенди, дегенди ТАСС-ны корреспондентине Западкавказ экспедицияны таматасы Виктор Трифонов.

Хунерлилени – бир тизмеге

Дагыстанда жыргъа, музыкагъа хунерликлери болгъан сабийлени юслеринден шартланы бир тизмеге жыйыщдырыргъа мурат этедиле. Аланы андан ары айнытыу жаны бла кураторла бла специалистле да боллукъдула.

-Алгъын музыка училищени преподавательлери фахмулуланы ачыкълагъандыла, аланы андан ары къадарларына къайгъыргъандыла, кёллендиргендиле. Аны хайыры уллу болгъанды. Энди бизни борчубуз –музыка кадрланы ёсдюрюдю,-дегенди ТАСС-ны корреспондентине регионну культура министри Зарема Бутаева.

Соруулагъа тюз жууап бергенге - хакъсыз такси

Махачкъалада 58-жыллыкъ таксист Ибрагим Расулов аны соруулларына тюз жууапла берген студентледен ахча алмайды. Соруулларыны асламысы уа туугъан жерлерини тарыхы бла байламлыдыла. Жууап бералмагъанла бла уа ангылатыу иш бардырады, кеси билгенден дерс береди.

Аллай экзаменлени водитель эки жылдан артыкъ заманны ичинде бардырады. Кеси уа, студентледен ахча алмай, бир кюннге минг сом чакълы бирни тас этеди. Ол ишлеген фирмада Ибрагим Расуловну ол башламчылыгъын дурус кёредиле.

Туристлеге биттиркочланы кёргюзтюрюкдюле

Шимал Осетияда туристле биттиркочла тургъан дорбунну кёраллыкъдыла. Республикада къонакъланы деп жангы маршрут ачаргъа хазырланадыла.

Шуби-Ныхас дорбун Алагир тардады. Ол къалай жаратылгъан эсе да, ма ол халда сакъланыпды. Ары кече къалыргъа биттиркочла мингле бла учуп келедиле.

-Бюгюнлюкде бу гитче жаныуарчыкъла адам улуну хатасындан къырылып барадыла неда юйренгген жерлеринден кёчедиле. Аны себепли Шуби-Ныхас дорбун - тамашалыкъгъа саналады. Къанатлы чычханла сау къышны анда тынчырахат турадыла, алимле алагъа дайым да кёз-къулакъ боладыла, - дегенди ТАСС-ха Шимал-Осетия заповедникни илму къуллукъчусу Юрий Комаров.

Басмагъа **ТЕКУЛАНЫ Хауа** хазырлагъанды.

Тёгерек стол

Малкъар халкъны жамауат организацияларыны бла власть органланы келечилери, бирге жыйылып, миллетни тарыхында магъаналы кюнлени белгилеуню проблемасын сюзгендиле. «Тёгерек стол» «Къайсыннга жюз атлам» фондну башламчылыгъы бла къуралгъанды. Ол Культура фондда бардырылгъанды.

Кертисин айтханда, жамауатны атындан сёлешген организацияланы келечилери, атлары белгили болгъан адамларыбыз бирге жыйылып, бир акъылгъа келгенлери, мындан ары бирге ишлерге келишгенлери шёндюгю кезиуде артыкъда магъаналыды. Бу жол а сёз миллет зор бла кёчюрюлгенли 73 жыл, ата журтуна къайтханлы 60 жыл толгъанларын эмда 28 мартда Малкъар халкъны жангырыууну байрамын белгилеуню юслеринден баргъанды.

Бушуу кюн эсгериуден башха жумушла артыкъдыла

Жыйылыуну сылтауу - келишиулюк табыу

Тюбешиуню ача, «Къайсыннга жюз атлам» фондну башчысы **Тетууланы Хадис** жыйылыуну баш муратын белгилегенди. «Жамауатны малкъар халкъны тарыхында магъаналы кюнлени белгилеу бла байламлы соруулары кёпдюле. Бу тюбешиу да аланы сюзер мурат бла къуралгъанды»,- дегенди ол.

Тетуу улу билдиргенича, былтыр жамауат организацияланы келечилери бла жыйылыуда бир тилли болургъа, малкъар халкъны тарыхы бла байламлы кюнлени бирге келишип белгилерге кереклиси айтылгъан эди. Алай «Къайсыннга 100 атлам» фонд бла «Хазар» биригиуден башхалары анга ыразы болмагъан эдиле.

- Анга да къарамай, биз республиканы Башчысына письмо бергенбиз, анда уа байрамланы бир низамда бардырыуну юсюнден тилек этилгенди. Бушуулу, къууанчлы кюнлени программалары да жарашдырылгъандыла, предложенияларыбызны власть органлагъа белгили этгенбиз. Бюгюн а, аланы сюзюп, сизни оюмугъузну да билирге сюебиз,- дегенди ол.

Тюбешиуню «Политиканы хатасы жеттенлени ассоциациясыны» координатору, КъМР-ни сыйлы журналисти **Ботталаны Мухтар** бардыргъанды. Ол жыйылгъанланы повесткада болгъан соруулану юслеринден кеслерини оюмларын ачыкъ айтырларын тилегенди. «Миллетни жарсыуларын барыбыз да билебиз, алай аланы хар жамауат организация да кесича тамамларгъа кюрешеди. Бюгюн жыйылгъаныбызны сылтауу – келишиулюкню табыуду»,- дегенди ол.

Митинг а керекмиди?

Биринчиден, 8 мартда малкъар халкъ зор бла кёчюрюлгеннге аталгъан бушуулу кюнде Долинскде Эсгериуню мемориалыны аллында гюлле салыудан сора политика митинг керек болгъанын бла къалгъанын сюзгендиле. «Бирле алайда оспарыракъ да сёлешедиле, митинг этерге ким да эркинди. Алай ол кюн алайда эсгериу бла байламлы ишледен сора башха жумушланы къоярмы эдик?»-дегенди Ботта улу.

Чыгъармачылыкъны эм культураны айнытыу жаны бла «Хазар» жандауурлукъ фондну толтуруучу директору **Гуртуланы Оюс** акъыл этгенича, эсгериуню кюнюнде шёндюгю заманнга келишмеген жумушланы толтургъан, митингле бардыргъан терсди. «Халкъыбызны тарыхында къара бетни сагъына эсек, алайда жангыз да бир ниет болургъа тийишлиди – ёлгенлерибизге баш уруу, алагъа жарсыу»,-дегенди.

«Алан» жамауат организацияны башчысыны орунбасары профессор **Абшаланы Магомед** да бу оюмгъа ыразы болгъанды. «Митинг ол кюннге ахырда келишмейди, ол бек эриши кёрюнеди. Алайда ёлгенлерибизни эсгерирни орунуна политиканы, жашау болумланы юслеринден айтылады, ол а тюз тюйюлдю»,- дегенди.

КъМР-ни сыйлы врачы жамауат къуллукъчу **Мечукаланы Азрет** да аны жанлы сёлешгенди. Ол акъыл этгенича, ол кюн мемориалны аллына халкъ саулай жыйылыргъа борчлуду, алай ниет а бир болургъа тийишлиди. «Алайда кимге да аман нек айтылады: правительствогъа, башха миллетлеге да? Дагъыда районланы келечилери да нек жыйылмайдыла? Къабартылыла кеслерини кюнлерин къуралыулу бардырадыла, бизде да алай нек болмазгъа керекди? Кесибиз жукъ этмесек, башхаланы аманлагъаныбыз тюз тюйюлдю.

Ол эсгериуню кюнюдю да, аны намысы, адети бла бардырыргъа, дууа тутаргъа, бир бирни ийнакъларгъа, мындан ары быллай къара кюнле бир башха миллетге да жетмесин деп, тилекле этерге керекди»,-дегенди ол.

Акъсакъал энтта бир проблеманы кётюргенди. Жарсыугъа, 8 мартда бушуу жумушлагъа къатышханланы араларында ичип келгенле да бардыла. «Ол къууанчмы болгъанды, нек эсирип келедиле? Алайда дууа тутуп, гюлле салып, ёлгенибизни эсгерип кетерден башхасы керекмейди»,- деп къошханды.

Малкъар халкъны акъсакъалларыны советини келечиси **Созайланы Баттал** а айтылгъан оюмлагъа ыразы болмагъанды. «Миллетге этилген артыкълыкъгъа тынгылап къойгъан къыйынды. Ёлгенлерибизни эсгергенден сора, жарсыуларыбызны да айтыргъа керекди. Таулула жашагъан элледе жукъ да жокъду, миллет унутулуп къалгъаннга ушайды»,-дегенди ол.

Кёпле ушагъыусуз сёзлени эшитмез ючюн келмейдиле

КъМР-ни Жамауат палатасыны башчысыны орунбасары «Заман» газетни баш редактору **Атталаны Жамал** а Орта Азияда, Къазахстанда жуукъ адамын тас этмеген бир юйюр да болмагъанын белгилегенди. Алай, ол акъыл этгенича, бушуу кюн дууа тутуп, гюлле салып, сагъыш этип, жарсыгъандан башхасы керекмейди. «Алайгъа халкъ жыйылгъанын хайырланып, керексиз хапарла барадыла. Жарсыула жокъдула деп адам да айтмайды, алай аланы сюзер башха кюнле, жерле да бардыла. Мемориалны аллында уа ушагъыусуз затланы айтып тургъан айыпды»,-дегенди эмда алайгъа битеу районланы да келечилери жыйылыргъа борчлу болгъанларын чертгенди.

Бушуу кюн эсгериуден башха жумушла артыкъ болгъанларыны юсюнден КъМР-ни Жазыучуларыны союзуну башчысы поэт **Беппайланы Муталип**, жамауатны келечиси **Къазакъланы Фатима** да айтхандыла.

Граждан обществону институтлары бла байламлыкъла эм миллетлени ишлери жаны бла къырал комитетни башчысыны орунбасары **Гергокъланы Жамбулатны** оюмуна кёре уа, бушуу ишлеге жамауат митингде айтылгъан эриши сёзлеге тынгыламаз ючюн къатышмайды. «Бизде 20 миллет-культура арала бардыла, мен мемориалны аллына аланы да чакъырып тургъанма. Алайда бир бирге аманла айтып, тюерге окъуна чапхан кезиуле болгъандан сора уа, уялып, энди алагъа айтхан да этмейме. Бирге жыйылгъан жерде бир бирге къатылып тургъанмыды бизни миллетлигибиз?»-дегенди ол.

Алай бла 8 мартда Эсгериуню мемориалыны аллында майданда бушуулу жумушладан башха политика митинглени бардырмазгъа деген предложение «тёгерек столну» эсгертиулерине кийирилгенди.

Кёчгюнчюлюкде жоюлгъанларыбызны шумсуз хурметлеу

Андан сора 8 мартны белгилеуню программасын сюзгендиле. Айтылгъан оюмлагъа кёре, бир заман тохташдырылып, кёчгюнчюлюкде ёлгенлерибизни битеу малкъар элледе да бир минут шумсуз туруп эсгерирге тийишлиди. Мемориалны аллында бушуу назмула, жырла айтылырларын да дурус кёргендиле.

Миллет кёчюрюлгенини юсюнден баннерле, транспарантла тагъыу вопрос а даулашла туудургъанды, болсада аланы таулула жашагъан элледе орнатыргъа келишгендиле. Дагъыда ол кюн битеу республикада да къууанчлы концертлени тохтатыргъа деген предложение берилгенди. Сёлешгенлени асламы Тиширыуланы кюню къырал даражалы байрам болгъанын айтып, къууанчлы ишлеге чек салыр онг болмазлыгъын белгилегендиле. Болсада республиканы жамауатына миллетни бушуу кюнюнде къууанч этген айып болгъанын ангылатыргъа кереклисин чертгендиле.

Ызы бла 28 мартда Малкъар халкъны жангырыууну кюнюн бардырыу жумушлагъа къаралгъанды. Быйыл а миллет ата журтуна къайтханлы 60 жыл толады.

Биринчиден, аны атын тюрлендириуню юсюнден баргъанды сёз. Жыйылгъанланы оюмлары кёп тюрлю болгъандыла. Бирлери Жангырыуну кюню дегенни хатасы болмагъанын, башхалары анга Малкъар халкъны къыраллыгъы неда Малкъар халкъны автономиясы къайтарылгъан кюн дерге кереклисин айтхандыла. Ючюнчюлери уа бу кюн терс тохташдырылгъанын, тарых жаны бла айтханда, аны башха айлагъа кёчюрюрге кереклисин белгилегендиле.

Алай байрамны аты къалай болса да, аны магъанасын сакъларгъа кереклисинде келишгендиле. «Бу кюн тохташдырылгъанлы 23 жыл болады, алай биз аны хайырланмайбыз. Алай анга къалай атагъаныбызгъа, таматала бирге келишалмагъанларына да къарамай, жаш адамла машиналагъа минип, байракъланы да чайкъалтып, ёрге-энишге айланып турадыла. Аны ючюн, бир ниетге келирге, жаш тёлюню ызыбыздан тизерге, байрамыбызны къуралыулу бардырыргъа борчлубуз»,-дегенди Тетууланы Хадис.

Тышындагъыланы да унутмазгъа

Байрамны белгилеуню программасын да тинтгендиле. Жыйылгъанла малкъар халкъны Къазахстанда бла Къыргъызстанда диаспораларына алгъыш письмола жиберирге келишгендиле. Малкъар халкъны къууанчлы кюнюню юсюнден транспарантла, баннерле тагъыллыкъларына ыразы болгъандыла. Алай заман аз къалгъаны ючюн илму-практика конференция, музейледе кёрмючле къураргъа къыйыныракъ болгъанын чертгендиле, болсада предложенияла эсгертиулеге кийирилгендиле.

Жыйылгъанла таулула жашагъан жерледе орамлагъа миллетни тарыхы бла байламлы атла атауну, «Возвращение» деген документли фильм алдырыуну, Элбрусха ёрлеуню, таулула жашагъан элледе автопробег бардырыуну юслеринден да айтхандыла оюмларын. Дагъыда тауладан бирине «Пик репрессированных» деп атаргъа предложение да этилгенди. Ботталаны Мухтар айтханыча, аты болмагъан тау да барды, аны бийиклиги минг мертден асламды.

«Тёгерек столда» башха вопрослагъа да къаралгъанды, анда этилген эсгертиуле бла предложенияла жыйышдырылып, КъМР-ни Башчысына берилликдиле.

ТИКАЛАНЫ Фатима.
Суратла авторнудула.

Малькар халкъны зор бла кёчюрюлген кюнюне

Кюбюрде табылгъан кюй

Бир жол 8 мартда шахардан элге барама. Анамы къучакълап: «Тиширыуланы байрам кюнлери бла алгъышлайма!» – дейме. Ол а, саугъамы да бир жанына салып:

– Жашым, бу кюн бизге, кёчгюнчюлюкню сынагъанлагъа, байрам болаллыкъ тюйюлдю, - дейди.

Мен, аны жапсарыргъа кюреше:

– Да, андан бери жетмишге жууукъ жыл болуп келеди. Унутайыкъ демейме, алай заманнга кёре жашау этерге керек болурбуз биз да, – дейме.

– Былай турчу, мен санга бир зат кёргюзтейим, – деп, анам, кюбюрюн ачып, андан бир эски, жылла саргъалтхан дефтерни чыгъарады да: « Ма, муну окъу да, андан сора хапар айтырбыз», – дейди.

Окъуйма. Аны жазгъан адамны жюрек къыйынлыгъы, халкъымы инжилгени кёз аллыма туруп, тамагъыма бир зат тыгъылгъанча болуп, кёлюм толады. Сора:

– Быланы ким жазгъанды? – деп сорама.

– Сени уллу ананг Ахметланы Биджат, Сотталаны Ёрюзмекни къызы.

– Да, Буба (биз анга алай айтыучу эдик) назмучуму эди да?

– Адам, жюреги ёлчемсиз къыйналса, болуп да къалады назмучу, – деп, ахтынады анам.

Ала чыкъгъан эдиле «Заман» газетде. Экинчи баргъанымда, анам а, тёшек къыйырындан чыгъарып, эки къагытны узатады.

– Биз Орта Азиядан кёчюп келген заманда «Коммунизмге жол» газетден алгъан эдим быланы. Ким жазгъанын а, эс этип, къагытха тюшюрмегенме. Анга бек сокъуранама, – дейди.

Ким биледи, бу тизгинлени окъугъанла аланы такъгъанны атын ачыкъ этерге, эсгерирге да болурла, деген акъылда жибереме сизге аланы.

ЧОЧАЙЛАНЫ Хызыр,
физика-математика илмуланы кандидаты.

Астрахан кёпюр

Таулу эллени ким къаргъагъанды,
Къаргъыш жетерик башына?
Сау Малкъар бирден тутмакъ
болгъанды:
Къартла, сабийле, къатынла.

Хапарыбызны кимле айтырла
Урушда къалгъан жашлагъа?
Фронтдан къайтсала, ала окъурча,
Жазып къоюгъуз ташлагъа.

Биз ёмюрледе тургъан таулагъа
Ким чапды, бизни таргъа тыя?
Жерлерибизни алып саугъагъа
Гюржюге берди Берия.

Къалай этдиред быллай оноуну
Сталин, фыргъауун тюйюл эсе?

Бизни кёчюрюп баралла къууп,
Таулу эллени тюп эте.

Кёзюбюз къыйып, къалай да къойдукъ
Биз Минги тауну алагъа?
Жаныбыз саулай, нек мудах болдукъ,
Жууап этмейин жаулагъа?

Тау журтубузну терк сыйырдыла,
Къурч сюнгюлени кётюрюп.
Мал вагонлагъа бизни жыйдыла,
Сюрюп баралла, кёчюрюп.

Кёп къызыл аскер келди таулагъа,
Къойлагъа чапхан жанлыча.
Совет властьха биз не этгенек,
Ажал жоллагъа салырча?

Совет властьха биз не этгенек,
Темир сынжырла сынарча?
Кимибиз къалыр, къырылып кетсек,
Бизни ызыбыздан жилярча?

Жарлы сабийле, къартла, къатынла.
Тилек тилейдиле Аллахдан:
«Ой, уллу Аллах, сен кесинг сакъла
Зорчула салгъан палахдан!»

Фронтха кетип баргъан аскерни
Аллын тохтатып, тыйдыла.
Жангы ишленнген темир кёпюрню
Сынаргъа бизни салдыла.

Совет властьха биз не этгенек,
Темир кёпюрде сынаргъа?
Тау ёзекледен ишленнген миллет
Керекбиз анга чыдаргъа.

Суугъа къуяргъа башлалла, дейле,
Эшелонланы тохтатып.
Акъсакъал къартла тилек этелле,
Аллахдан ийман чакъырып.

Темир бугъала кюч сынайдыла,
Чоюн чархлары къурушун:
Дюнгюрдейдиле, зынгырдайдыла
Темир жоллада тутушуп.

Темир бугъала ауаз берелле.
Салах тартханча, сызгъырып.
Жюрек къыллары тартып юзелле
Сабий, тиширыу къычырыкъ.

Жарла къатында сермешген кибик
Кийик жугъутур гужарла,
Темир кёпюрню сенгилчек этип,
Мыйы чайкъайла мурдарла.

Гюнях тюйюлмюдю уллу къыралгъа,
Аллахха ассы болургъа –
Бир гитче халкъны элтип ажалгъа,
Тенгизге, суугъа къуяргъа?!

Шо бир айт бизге, о сыйлы тейри,
Сени сансызды ёмюрюнг,
Сен кёргенмисе жерни юсюнде
Ахырат сыйрат кёпюрюн?

А маржа, жангы Астрахан кёпюр,
Бу къара ишге онг берме.
Темир аркъангдан бизни тынч ётдюр,
Душманыбызгъа бой берме.

Биз – къуугъун къонакъ, сен а – къонакъбай,
Огъурлу аякъ бла минейик.
Къалалырмыса бир да майрышмай?
Азапны бирден чегейик.

Туталлыкъмыса сен инбашингда,
Сау халкъны, битеу кётюрюп?
Бармыд шарайып жеринг санынгда?
Суугъа кетмейик кёмюлюп.

Таш жюк орунуна бизни миндирип,
Сынайла сени белинги.
Сен, жиклеринги къурч сингир эт да,
Кёргюзтме бизге ёлюмню.

Бу къыйын кюнде бир тилли болуп,
Тюзлюкню жолун тутайыкъ.
Биз таукел болуп, сен къурчбел болуп,
Ёлюмню бирге хорлайыкъ.

Башынга бедиш алмайын ишле,
Бизни да ийме ажалгъа.
Биз чакъырайыкъ нарт темирчиле,
Къанжал санынгы къадаргъа.

Сен къоркъмаймыса темир жанынга,
Бармыд къоркъуулу къыяуунг?
Чий темирмиди, асыл къурчмуду –
Быгъынларынг эм аркъауунг?

Кёк тейресинден тилек тилейик,
Суу анасы бла сорушун.
Нарт гюрбежи да темир ийлесин,
Бу тюзлюк ишге болушун.

Тейри къылычча, сен, ёрге туруп,
Тулпар сыртынгы тюз бюкдюнг,
Бизни къутхаргъан къурч жолу болуп,
Сыйрат сынамдан ётдюрдюнг.

Гюняхсыз халкъны эшелонларын,
Тажалча, тёзюп ташыдынг.
Игилик этип, тутуп къолларын,
Ажал кечиуден ашырдынг.

Кёпюр сынаргъа бизни ал этген
Сыйрат кёпюрге сал болсун.
Итил сууундан бизни ётдюрген
Кёпюрню ишлеген сау болсун.

Алтын кимса бла белги салайыкъ
Биз ол кёпюрге саугъагъа.
Азап жол болгъан азат жол болуп,
Къайтайыкъ энди таулагъа.

1944 ж.

Жашау хапар

Насыпны къачыргъан айырылыу

Бабынны Тау артына къачыргъанларында, анга тамам оналты жыл да бола болмаз эди, айтханларына кёре. Къыйын жерге тюшген эди ол – газ жокъ, суу – узакъ, малгъа къараргъа, бахча этерге керек, къайынлары тёгерегин алып. Ала, таулула сюргюнде болгъанда, Бахсан ауузунда жашагъандыла. Биз къайтханлай а атабабалары тургъан Тау артына кёчгендиле.

Юйде кичи Гоги эди. Таматала юйюрюйюр болуп чачылып кетгенде, жангыз къалгъан къартлагъа къараргъа, тауда болуучусуча, анга тюшдю. Жаш келинчикге къайын юйде ол тиллерин билмеген къартла бла жашагъан тынч болмады. Алай бу жанында да бар эди аны баш иесини эки отоулу фатары. Бери кёчдюле. Тынчлыгъ а жокъ. Къуралмады жашаулары. Гогини арада айланнганы ортагъа суукълукъ кийирген эди.

Эки къагъанакъ сабийчиги бла айырылама дегенде, атасы къаты болса да, юйюрде гитчеге къайсы да жан аурутуп, артха иймедиле. Баш иеси, Бабын башха адам бла жашау къурагъанын эшитгенде, кеси ие болгъан фатарына къайта да турмай, къайын анасыны арбазына келип, бешжыллыкъ къызчыгъын бла ючжыллыкъ жашчыгъын алып кетерге сюйгенин билдирди. Камарьят – ынналары - чырайлы киеуюню аллына сюелип:

– Сабийлени анадан айыргъан иги тюйюлдю, – деди жумушакъ.

– Да, аны уа билеме, алай... – деди таза тау тилде киеую. – Ала санга атылып къалмасынла дейме ансы...

Къалай-алай болса да, къызы мында къалды, жашчыгъын а, Давидни, алып кетди. Кеси да юйдегили болду, тёрт сабий къошулду бара-бара юйюрге. Давидни уа атасыны жангыз эгечи, жашауун къураялмагъан Вардий ёсдюрдю.

Къыйын заман эди анда – таматала алышына, къырал чачылып, адамланы жашау къолайлары энишге айланып. Анасы эталмагъан жумушланы энди анда жашы эте эди – малгъа, жерге да къарай, отун эте, суу ташый, чыныгъып ёсдю. Жаланда бир зат ашай эди аны ёсдюрген тиширыуну жюрегин: жаш бек мудах эди. Кеси кюле турса да, кёзлери уа жиляй тургъаннга ушап.

– Тауну ары жанында жашайды ананг, – деп эсине сала эди ол. – Ол бек ариу таулу къызладан бириди...

Жашчыкъ быллай хапарлагъа бек сюйюп тынгылаучусун биледи ол. Экиси да кёп къараучудула бу таугъа, мал кюте олтурсала.

– Ол къушла уа кёремидиле мени анамы?

– Кёрмей а!

– Сора, ала мени къанатларына алып, ары элтселе, мен да кёрлюкме да?

– Хау.

Ким биледи, былайда Вардийни ауазы затмы билдире болур эди, ёсдюрген анасын мудах этерге къоркъгъанча, жашчыкъ олсагъат:

– Мен анда къаллыкъ тюйюлме! Жаланда анама бир керечик къарап, къайтып келликме санга ансы, – дер эди.

Къыйыныракъ болгъан къыш айлада тиширыу жашчыкъны базаргъа элте эди. Анда кёгет кёп болгъаны ючюн. Алыргъа ахчасы болмай:

– Мен санга не да ашатырма, къапдырып кёрюрме, сен аны-муну ал деп къысма, – деп юйрете эди ол сабийни.

Давид ёсюп, уллу жаш болгъанда, кеси келди анасын, эгечин излей. Андан бери мында жашайды. Онбеш жылны жашын кёрмей тургъан Бабынны кёзлеринден мылысы къурумагъанды. Биринчи жыллада, турур жери болмай, атасыны эки отоулу фатарына сыйынмай, ол ёге атасыны жангыз тургъан анасы бла жашагъан эди да, энди ала бир бирге къан жууукълача болгъандыла. Экинчи юйюрю бла да артыкъ насыбы тутмагъанды Бабынны – айырылгъандыла. «Бireуню жангыз жашын тюп этди!» – деп, элде анга терс кёзден къарагъанла да кёпдюле.

Сёзлеге эс бурмагъан мында, баям, жаланда Давидди – хар эрттен сайын ишине бара, не андан къайта, ол аны кесине къысхан жашаулу тиширыуну арбазын жокълайды. Юйюрде насыплы адам жокъду. Сабий тауушу эшитилмеген жерде къайда насып? Бабынны къолундан бал тамгъан, жыл саны эки жыйырмадан атлагъан къызы жангызды. Аны эки отоулу фатары анасыны жанындады. Давид да кесиди. Ол юйюрлю да болгъан эди, алай...

– Сау бол, быллай бала ёсдюргенинг ючюн – кесим сюйгенча, кирсизчик, этимли, билмегени жокъ, ол бир гыржын этеди да! Шахарда ёсгенди демезсе, – деп махтагъанда келинин, жууукъ юлюшю къызына:

– Жигит бол! Эртте къоп, кеч жат. Ананг махтагъанына бек ыразыма, – деген эди.

Къызы ийнанмай эди:

– Керти?! Манга уа: «Бёрю кибик, сен билмеген жокъду!» – дейди.

Жашына тансыкълыгъы «жюрегин кюйдюрген» ана, артдан-артха элде, ишлеген жеринде келинчикни махтагъан болса, ол а адетди, эки кюнню къаш тюйюп турур эди. Юсюне жангы зат кийсе, жашымы хакъына алыннганды деп дауур къураргъа уста, мени Давидиме ол да келлик эди, бу да келлик эди, узун шубасы да бар, къысха шубасы да бар, бриллиантлары сансыз, санга къайдан тюбеди ансы дегенча къаугъала да чыгъарады. Суратлары уа бир да кёп эди къайын ананы:

– Ма бу къызны сюе эди жашым. Кёремисе, къалай ариуду? Байлыгъын а айтхан да этме. Чюйютлюдю деп унамагъан эдим ансы. Энди уа сокъуранама. Бу а Аргентинада жашайды. Бюгюн да чакъырады жашымы ары. Бу уа Москвадады...

Бу хапарладан эрикген келинчик эки жыл бла жарымдан кетип къалды. Ол заманнга ангылагъан эди: баш иеси, не бек сюйсе да аны, анасындан арлакъ кеталлыкъ тюйюл эди – ол битеу сабий жилямукълары, толмагъан умутлары да анасы керек кюнде жаныда болмагъанындан сунады.

Вардий а жашайды. Келинчикни да сюеди. Сюймей а, онбеш жылдан бери ауазын эшитмей тургъан жашын аллына алып келген эди ол сора. Аны ол адамлыгъын кёргенде, къайын атасы къолларын уппа этип жилягъан эди. Ол дуниядан кетгенде уа, кече сагъат экиде такси тутуп баргъан эди Тау артына келинчик, ары атлам этерге сюймеген къайын къызын да унатып. Ол кеси атасын эртте тас этгенди да, ангылай эди: ёлюм ёмюрлеге айыргъанын, ашырыргъа бармаса, артда сокъураныргъын да. Алай аллай гитче затчыкълагъа эс бурмайды Бабын – олму этгенди да келинин ёксюз?

Ата турмагъыз сабийлеригизни. Ала берлик насыпны сизге бир адам да берлик тюйюлдю, сиз алагъа берликни уа – бютюнда. Айырылыу насыпны жалан бир тёлюден угъай, келликледен да узакъ къачыргъаны хакъды.

КЕРТИЛАНЫ Сакинат.

Слёт

Хорламны ычхындырмаз ючюн фахмуларын, кюч-къарыуларын да аямагъандыла

3-чю номерли кадет школ-интернатны командасы Сочиде «Олимпийское завтра России» битеуроссей жаш тёлю форумну чеклеринде бардырылгъан «Олимпийская зарница» слётдан хорлам бла къайтханды.

Бу эришиуню «Россейни жаш интеллектуаллары» деген жамауат организация физкультура бла спортну магъаналарын ёсдюрюр, жаш тёлюню Россейни тарых эм ниет хазнасына сейирин къозгъар эм анга хурмет этерге юйретир муратда къурагъанды. Аны программасы бай эди. Школну директору, лётчик, подполковник Биттирланы Борис белгилегеннге кёре, бизни кадетлерибиз быллай формулагъа дайым къатышыргъа керекдиле.

-Школубузгъа патриот слёт къаллай социал эм жамауат магъананы тутханын ангылагъанлары ючюн ата-аналагъа ыразылыгъымы билдиреме. Анда хорлагъаныбыз а биз къарыулу, ётгюр эм акъыллы, усталыкъ, билим алыргъа таукел кадетлени хазырлагъаныбызгъа шагъатлыкъ этеди, - дегенди ол.

Форум 22 февральда Ата журтну къоруулаучуну кюнюню аллында ачылгъанды. Анга Россейни сегиз регионундан 200-ден аслам адам къатышхандыла. Ала бек алгъа «ГТО шагает по стране» деген конкурсда сынашхандыла, мында бизни командабыз алчы болгъанды. Ала Ата журтха жораланнган, туугъан жерибизни тамашалыгъын суратлагъан назмуланы аламат ариу айтханлары жюриге киргенлени жюреклерине жетгенди. Миллет тепсеуде аякъ бюкгенлерине уа битеу зал къадалып къарс ургъанды. Бирле команданы «Кадет жюрекле» деген атына «исси» деген сёзню къошарларын окъуна тилегендиле.

«Бир тизгинде» деген строй эм жыр эришиуде да жашларыбыз усталыкъларын толу ачыкълагъандыла. Аны ызындан капитанланы «Живой голос» атлы конкурслары къуралгъанды. Анда бизникиле Къулийланы Къайсынны чыгъармаларын сайлагъандыла. Мурадин Баразов поэтни «Я видел, как селенья догорали» деген назмуну шатык окъугъаны командабызгъа дагъыда балла келтиргенди.

«Саулукълу жашау бардырыу – мени жетишимлилигими хыйсабы» деген илму-практика конференциягъа Толгъурланы Амуш бла Мурадин Баразов къатышхандыла. Аланы «115-чи атлы дивизия» эм «Аллай усталыкъ барды – Ата журтну къоруулаучу» деген ишлерини бла проектлерини презентациялары эм игиледен бирлерине саналгъандыла. Атрибутика эм белгиле конкурсда, «Эм иги мараучу» деген спорт оюнда да кадетлерибиз аслам очко жыйгъандыла.

Алай бла эришгенлени араларында къызыу кюреш баргъанды, алай бизни командабыз чыгъармачылыкъгъа фахмусун, тирилигин, интеллектуал хунерин, кючюн-къарыуун да аямай, хорламны ычхындырмагъанды. Ала артха Россейни Жигити лётчик-космонавт О.В. Новицкийни кубогу, Патриотизм эм бийик аскер хазырланыу, «Олимпийские идеалы» спорт многоборьеде къытханлары ючюн сыйлы грамотала, слётну конкурс программасында хорлагъанлары ючюн кубок, жыр конкурсда алчы болгъанлары ючюн диплом, «Эм иги мараучу» эришиуде экинчи жер ючюн грамота эм символика бла атрибутика конкурсда ючюнчю жер ючюн диплом алып къайтхандыла.

Андан сора да, форумну культура программасыны чеклеринде кадетле Олимпиадаланы чемпионлары, айтхылыкъ спортчула бла тюбешгендиле, спортну ветеранлары бла тенгиз жагъада бла таулада спорт объектледе болгъандыла. Форумну сыйлы къонагъы уа Россейни Жигити, лётчик Владимир Шарпатов болгъанды. Аны бла танышыу жаш адамлагъа уллу байрам эди.

Кадетле 3-чю къыш битеудуния аскер оюнлагъа да къарагъандыла. Арыгъан эселе да, ала юйлерине къууанч тыпырлы болуп къайтхандыла. Тенглери барысы да алагъа плацда тизилип тюбегендиле. Сочиде хорлам а школну жетишимлерине къошулгъанды.

ЩЕРБАКОВА Т.Л.
Прохладный шахарны 3-чю номерли кадет школ-интернаты.

ИНСАНЛЫКЪ

Биздеги цензура къыралныкъы угъай, сомнукъуду

«Ата журтну аллында къыйыны ючюн» 2-чи даражалы орденни президентни къолундан алгъан белгили актёр эм режиссёр Владимир Меньшов жюрегин эрттеден бери да къозгъагъан затланы юслеринден айтады.

НИЕТЛЕРИ УА ТАЗА БОЛУРМУ?

-Владимир Владимирович, бюгюнлюкде политологла: «Запад бизге бир тюрлю сылтаусуз къажау сюелгенди, кючлю Россей алагъа керек тюйюлдю»,-деп, бир ауздан айтадыла. Душманны тышында излемей, кеси ичибизде халгъа къарасакъ, сиз оюм этгенден, бизге айныргъа ким чырмайды?

-Битеу хатала да перестройканы заманларындан, биз социализмни харам этгенибизден сора башланнгандыла. Аны ахыры уа неге келгенди: бизде кёпле капитализмни кюсеп, аны тохташдырыргъа ашыкъгъандыла. Ким биледи,бу ишни къолгъа таза ниетден, игилик этебиз деп алгъан окъуна болурла къолларына, алай мен а анга ийнанмайма. Аланы баш муратлары Совет Союз атлы тоталитар монстры гунч этерге эди. КГБ-ны, милицияны, аскерни чачаргъа... Артда уа промышленностьну да ояргъа – ол да «тапсыз къуралып» эди!

Бир-бир заводла угъай, промышленностьну бёлюмлери тюшген эдиле бичакъ тюбюне! Шартла шагъатлыкъ этгеннге кёре, биз Уллу Ата журт урушну кезиуюнден эсе кёп ырысхыбызны тас этгенбиз.

Ма энди тирнеклей башлагъандыла къоруулануу, кемеле, самолётла ишлеучю бёлюмлерибиз да. Ма ол уллу хатаны салгъан («жангылыч» деген сёз бери арталлыда келишмейди) адамла къурайдыла энтта да бизни экономика политикабызны. Ала аны ючюн халкъны аллында жуап тутаргъа керекдиле.

-Сюдге тюшюпмю?

-Мен шёндю сюдню юсюнден айтмайма. Болмаз-къалса, жууаплы къуллукълада турмазгъа керекдиле. Биз а аланы правительстволу жыйылыулада, телевизорда да дайым кёрюп турабыз. Мен а энчи иеликни къырал иеликден игилигин энтта да айыралмайма, ангылаялмайма. Обществону бла экономиканы ма ол халда къурау, социализмден эсе тюзлюклю болгъанына сиз мени ийнандыраллыкъ тюйюлсюз. Харам ахчаларындан андансанда спортубузгъа бла искусствобузгъа бир хурттакла атхан быкъы байла бизге неге керекдиле? Аны бир ангыламайма.

Владимир МЕНЬШОВ 1939 жылда Бакуда туугъанды. Актёр, режиссёр, сценарист. «Москва слезам не верит» деген фильми ючюн СССР-ни Къырал саугъасына эмда «Оскаргъа» тийишли болгъанды. Башха фильмлеринден – «Розыгрыш», «Любовь и голуби», «Ширли-мырли», «Зависть богов». Юй бийчеси –Вера Алентова.

Сталинни заманында наркомла, асыры ишлегенден, стол артында ёлюп къала эдиле. Ма ала жыйышдыргъандыла эмда къурагъандыла шёндю олигархла аяусуз хайыранннган байлыкъны. Сибирьни нефтин бла газын да бизге иш хакъларын заманында эмда тийишлисича алгъан, фатарла бла жалчытылгъан, дачалары да болгъан адамла чыгъаргъандыла. Олигархла къайда эдиле ала Сибирьни адам тёзюп болмазча къыйын болумлада бойсундура туруп. Ямалны газы уа? Тундрада къуру жерде ишлерге тюшгенди да! Аны сагъышын этсенг, шашаргъа окъуна жетерсе.

Перестройканы кезиуюнде 1917 жылгъа да къуюлмагъан аман къалмагъанды. Алай ол ачыкълыкъны толкъунуну кёмюгю эригенлей а ишни къртиси туура болгъанды. Революцияны 100-жыллыгъы жуукълаша келгени къадар революция ол бизни миллет хазнабыз болгъанына, биз аны бла ёхтемленирге кереклисине мен бекден-бек тюшюне барама.

1917 жыл - ол къыралны демангили сайлауу болгъанды. Аны мен дагъыда Россейни тарыхында бек аламат кезиуге санайма. Шёндюгю окъуу китапланы угъай, жыйырманчы ёмюрню 20-чы жылларында чыкъгъан журналланы бир окъучугъуз. Ол заманда болгъан талпыныулукъ, жюрек кётюрюулюк сейир-тамашагъа къалдырады. Жамауат къозгъалып эди. Совет властьны иги адам болургъа итин, дайым да окъу, билиминги бла усталыгъынгы ёсдюр, деген чакъырыулары бек узакъ эллеге окъуна жетгендиле.

ЭЛЕКДЕН ЁТДЮРЮУ

-Сиз мени атамы сёзлерин къатлайсыз: «Жаланда Совет Союзда болаллыкъ эди жарлы ийнек сауууучуну жашы аскерчи журналист, кеси да бек иги вузлада окъуп».

-Ол кертиди! Бизни айтхылыкъ жазыучуларыбыз, математиклерибиз, физиклерибиз къайдан чыкъгъан сунасыз. Сени бир затха хунеринг болгъан эсе, сен элекден ётмей къаллыкъ тюйюл эдинг. Игиледен да игилени сайлагъандыла. Шёндю уа... Сен не фахмулу да бол, атангы бла анангы сени окъутургъа ахчлары жокъ эсе.

Союзда къысха заманны ичинде къуралгъан система мени керти окъуна тамашагъа къалдырады. «Два капитана», «Республика ШКИД» деген китапланы бир окъучугъуз, жашау нечик сейир эди, адамланы къалай кётюре билгендиле. Бютюн иги болургъа кёллендиргендиле. Ол а къысха заманны ичинде кесини хайырын кёргюзтгенди. Граждан уруш бошалып 20 жыл озгъандан сора , бизге кезиулю кере къайырылгъан кючлю Западха биз къалай тюбегенбиз!

Жыйырманчы – ол Россейни ёмюрюдю. 70 жылны ичинде биз адам улуну иги кесегине жарыкъ жулдузлай жол кёргюзтюп тургъанбыз. Бизден юлгю алгъандыла. Колониализмден азатланыр ючюн кюреш да бизни хайырыбыздан башланнган эди. Ма аны ючюн окъуна бек ачыу тиеди бизни кеси хазналарыбызны харам этип тохтагъаныбыз...

-Оюмунгу къоркъмай, элгенмей билдирирге эркинликни юсюнден а не айтырыкъсыз?

- Кёпле аны башха тюрлю ангылагъандыла - не сюйсем да айтырыкъма. Бирлени айтыр затлары да жокъду, билими, адежлиги да жетмейди, алай хар кимни аманларгъа, бокъларгъа уа, не айтдыраса, бек сюеди, ауузун тыялгъан окъуна эталмазса. Тамата тёлюбюз а айтырын-къайтырын да билгенди.

-Да ол игимиди да, бютюнда чыгъармачы адамгъа?

-Азатлыкъ – ол чексиз тюйюлдю. Башха адамны эркинлиги башланды эсе, сеники ол заманда бошалады. Башхагъа нек къатылыргъа къалгъанса, нек аманлайса, жанына нек тиесе?

Бусагъатда уа эркинликми барды? Сёз ючюн, продюсерлени институтун алып къарайыкъ. Ол кесин КПСС-ни АК-сында культура бёлюмден да эркин жюрютеди. Продюсерле бурунларын сукъмагъан жер жокъду. Мен актёрча да кёп ишлейме да, кёрюп турама режиссёрланы ормай-сормай бир жанына къалай тюртюп къойгъанларын.

Къысхасы, цензура къайтханды, алай энди анга дау этер амал жокъду. Алгъын бизге къысыулукъ этселе, мен «Мосфильмни» директоруна, Госкиногъа тарыгъа баргъанма, КПСС-ни Ара Комитетине окъуна жетгенме. Бирде анда къулакъ да салгъандыла, художникни нек басынчакълап турасыз, сёлеширге онг беригиз, дегендиле. Бусагъатда тарыгъып барыр жер жокъду! Продюсер айтды эсе, аны толтурургъа керексе, алайсыз а –ишден кет. Бюгюнлюкде цензура къыралныкъы тюйюлдю, сомнукъуду...

Ольга ШАБЛИНСКАЯ.
«Аргументы и факты» газет.

Хажи-Мурат алыкъа акъылбалыкъ болмагъан эди. Анга онеки жыл да толмагъанды. Ол, чыбыкъ атына да минип, къоншу сабийле бла орамны букъу этдирип, чабаргъа сюеди. Неда сынла сыртына чыгъып, къойла да кюте, зыкала, къып-къызыл жилекле ашаргъа. Бирде уа, тауну къарлы этеклерине ёрлеп, андан сережеле бла учаргъа.

Алай къадар анга башха буйрукъ этди. Билмей тургъанлай ата юйюнден, туугъан элинден, къарлы тауларындан узакъ ёзенлеге, тыш элине, тыш жерине элтип атды. Узакълада къалдыла таш хуналы орамлары, кёз къаматхан акъбаш таулары, ёмюрледен бери тауусулмазлыкъ жырын айта баргъан тау череги, чокъуракъ тамычылы суу секиртмелери. Сабийлиги да аны анда къалды, узакълада, таула къучагъында орналгъан элинде.

Хапар

Къыш кече

ОСМАНЛАНЫ Хыйса

Энди ол сабий тюйюлдю, юйге оноу этеди, юй таматасы да олду. Анасы танг атмай ишге кетеди. Кече ортасына, арый-талый, ызына къайтады. Эгешчиклерине, къарындашчыкъларына къарагъан а Хажи-Муратды.

Жашчыгъ а атасын урушдан бек сакълайды. Къоншу элде бир таулу къазауатдан къайтханын эшитип, атасындан хапар сорургъа ары тебирейди. Жол артыкъ узакъ тюйюлдю. Эл аягъында ёзенден ётюп, аны ары жанындагъы сыртдан ауса, ол эл кёрюне турады. Кёп болса, эки сагъатлыкъ жол. «Атам бизни мында болгъаныбызны билмей узакъда элибизге кетип къалгъан а болурму? Мен анга алай тансыкъ болгъанма, аллай бир айтырыгъым да барды... Жылы кийинейим да, терк окъуна жетип къайтайым. Къышды, сууукъду, болсада кюн ачыкъды. Анам ишден келирге мен да къайтырма»,-деп», жашчыкъ кеси кесине кёл этдирип, ары тебирейди.

Жаш барыр жерине тыйгъычсыз жетди. Юйден юйге кирип, аскерден келген жашны сорду. Алай бир адам да аны юсюнден хапар айталмады. Энди юйге къайтыргъа керекди. Заман къалай терк барады. Ашхам болуп къалады да. Не да болсун, къарангы бет алгъынчы, жол кёллю болмай жарамаз.

Къарангы бет алгъынчы ол сыртдан ууп, ёзеннге жетди. Энди эл аягъында юйле да кёрюне тебирегендиле. Эгешчиклери, къарындашчыкълары да аны ашыгъып сакълап тура болурла. Харипчикле, къалай турдула кеслери. Анасыны да ишден келир заманы жетип къалады. Хауа тюрлене башлагъанча кёрюнеди. Ашыгъыргъа керекди. Жашчыкъ терк атлап башлады.

Билмей тургъанлай, тёгерек-тёгерек бурулуп, уугъа чыкъгъан бёрю жыйыны кибик улуп, боран жетди. Шууулдады, сызгъырды, жарыкъ кюнню къарангы этди. Тюз да къыяма айланнганлай болду. Къалын чарс басды, акъ къар окъуна билинмей къалды. Аякъ басханны кёз кёрмей.

Акъылбалыкъ болмагъан жашчыкъ жангызлай къыяма ичине тюшюп. Боран а къатыдан къаты бола барады. Бир да кёз ачдырмайды. Элге кёп къалмагъанды. Тохта... барыргъа уа къайсы жанына керекди. Борандан бугъама деп, жашчыкъ ары-бери да бурулду. Къайда келген жолу, къайда барлыкъ жаны.

Хажи-Мурат бираз сагъыш этип, бети айланнган жанына тебиреди. Чапды. Кёп чапды, къычырды, элин табалмады. Сора энишге жанына айланды. Узакъ барды. Анда да изледи. Юй жокъ, журт жокъ. Жанган чыракъ кёрмеди, таууш окъуна эшитмеди. Боран тюбюнде кёп айланды. Бек арыды. Андан да бек желден, сууукъдан къыйналды. Борандан бугъаргъа таш, терек окъуна табалмады. Къуругъан журт.

Бираздан а анга жукъу жетди. Ариу-ариу айтды, белляу-белляу этди, жашчыкъны башын сылады, уютду. Акъ къарны къуу тёшек этди да анга жатдырды. Жукъу келгенде арыгъан сабий, биразчыкъ къалкъыр акъыл этип, кёзлерин къысды.

Тюшюнде, узакъда къалгъан элинде, ариу гокка талада олтуруп, тардан келген жолгъа къарайды. Нечик игиди хар зат да. Бийикде кюн таякълары жылтырай, энишгеде черек шууулдай. Бираздан жолну къыйырында аскерчи кёрюндю. Ол жашчыкъгъа жуууукъ келди.

-Эй, сен кимсе?

-Хажи-Мурат, балачыкъ, тур, санга барыргъа керекди. Сени юйде сакълап турадыла. Ананг къайгъы этип айланады. Тур, хайда. Тебире жолунга.

- Ата, сенмисе! Таныялмай къалдым да. Келмей быллай бир нек турдунг. Биз сени къалай сакълайбыз. Билемисе, къалай тансыкъ болгъанбыз. Къаллай бир айтырыгъым барды. Сен кетгенден сора юйюбюзден къыстап, узакълагъа келтиргендиле.

-Билеме, жаным, билеме. Аланы хапарын артда айтырбыз. Энди уа тур, тебире юйге. Хайда балачыкъ, хайда.

-Тохта, къайрыса, кетме.

-Мени жолум узакъды. Биз энтта кёрюшюрбюз артда, кеч,-деп, аскерчи келгенича ызына къайтды.

Уянды жашчыкъ. Чыммакъ къарны юсюнде, сыртындан да тюшюп, кёкге къарайды. Бир булутчукъ да жокъду. Кюнню таякълары къарны асыры жылтыратхандан, кёз къаматдырады. Хажи-Мурат зат ангыламай бираз турду.

-Мен къайдама? Не болгъанды? Некме мында? Къайдан чыкъгъанма бери?

Сора боран тюшдю эсине.

-Ой Аллах, мен жукълап къалгъанма да. Къаллай бир? Анам сакълап турады. Терк юйге жетейим.

Жашчыкъ секирип ёрге къобар акъыл этди. Болалмады. Силкинди. Дагъыда, бир, эки, юч, беш, он кере. Жаланда белден ёргесин жерден айырды. Аякълары тепмедиле. Не болду былагъа? Къоргъашин томуроулача ауурла, жерге жабышып къалгъандыла. Орамлада жортуучу, сабийлени барын озуучу аякъла тепмедиле жерлеринден.

Кюреше кетип, бауур тёбен бурулду. Башын ёрге кётюрдю. Чыммакъ къар басхан аулакъ. Бир къара тамгъа окъуна жокъду. Сора онг къолун алгъа узатды, ызы бла сол къолун, бираз солуу алды да, кесин алгъа тартды. Бир саны, бир жиги къалмай, ийнеле чанчханлай этдиле. Ол аны жаланда биринчи атламы эди. Алда уа узакъ жол...

Ол кёп барды. Жолну узунлугъуна угъай, заман бла. Къарлы тюзню къарын жыра, жашаулары кетген аякъларын соза.

Ёзенни бирси жанында ферма бар эди. Анда ишлеген малчыладан бири нёгерине айтды: «Анда, къар юсюнде, къара тамгъаны кёремисе? Эрттенликде ол арлакъда эди. Шёндю уа берлакъ тебип турады. Не зат эсе да, ол жаны болгъан затды. Анга къарап келейик».

Аякълары юшюп тургъан жашчыкъны ала тапдыла.

ИТОГЛА

Федерал себеплик

Озгъан жылны эсеплерине кёре, Къабарты-Малкъарда ёлгенлени саны буруннгу жылдан эсе 0,3 пунктха азайып, 8,5 болгъанды (саулай Россейде уа 12,9), деп билдиргендиле КъМР-ни Саулукъ сакълау министерствосуну пресс-службасындан.

Алай бла жюрек-тамыр аурууладан аушханланы саны - 6,5, туберкулёздан – 24,7 эмда авариялада ёлгенлени – 28,3 процентге азайгъанды. Къагъанакъланы юсюнден айтханда, мында да болум (-1,5%) игиленнгенди.

Республиканы саулукъ сакълау министри Светлана Расторгуева айтханнга кёре, бу кёрюмдюлеге жетер ючюн бек кёп иш этилгенди. Къырал программалагъа къатышыу да къыйматлы болгъанды. Сёз фельдшер-акушер пунктла къурауну, терк медицина болушлукъ берген автомашинала сатып алыуну, медицина учреждениялары шёндюгю оборудование бла жалчытыуну, специалистлени усталыкъларын кётюрюуню, авариялада ачыгъанлагъа терк болушлукъ берию юсюнден барады.

Бизни корр.

Полиция

«Сауут» операцияны эсеплери чыгъарылгъандыла

8-16 февральда КъМР-де «Сауут» профилактика операция бардырылгъанды. Аны чеклеринде законлагъа бузукълукъла этип, сауутланы, чачдырыучу затланы, окъланы законсуз асырау, аланы сатыу-алыу бла байламлы 28 аманлыкъ ачыкъланнганды. Жууапха 18 адам тартылгъанды.

Жорукъланы сакъламагъанлары ючюн 130 сауут сыйырылгъанды, аланы иелерине административ материалла жарашдырылгъандыла. Алай бла операция бардырылгъан кезиуде 24 сауут, ол санда керохла, ушкокла, дагъыда 569 окъ, 6 гранат сыйырылгъанды.

Сёз ючюн, 14 февральда МВД-ны уголовный розыскыны къуллукъчулары алагъа белгили этилген шартланы тинте, терек бахчачыланы биригиулеринден биринде 46-жыллыкъ эр кишини тутхандыла. Ол Мосин атлы карабинни законлагъа бузукълукъ этип, сатаргъа кюрешгенди, алай алыучула уа полициячыла болуп чыкъгъандыла. Эр кишиден окъла да сыйырылгъандыла.

Жамауатда бардырылгъан ангылатыу ишни хайырындан ич ишле органлагъа 27 сауут, 772 окъ берилгенди, ол санда керохла, ушкокла, газ керохла эм башхала. КъМР-ни Правительствосуну бегимине тийишлиликде, алагъа ахча саугъа этилликди.

Законсузлукъ

Полномочиялары бла хайырланнгандыла

РФ-ни Следствие комитетини КъМР-де следствие управлениясыны къуллукъчулары Россейни Уголовный кодексини 286-чы статьясыны 3-чю кесегини «а» пунктуна кёре материалла жарашдыргъандыла. Нальчикде УМВД-ны уголовный розыскыны къуллукъчусу кесини полномочияларын артыгъы бла хайырланып, башха адамгъа зорлукъ сынатып, аны закон бла тохташдырылгъан эркинликлерин бузгъанына ишеклик барды.

Следствие ачыкълагъаныча, полициячы эмда право низамны сакълаучу органланы дагъыда бир ненча келечиси, законсузлукъ этип, Нальчикде ич ишле органланы Управлениясына сатыу-алыу араладан биринде ишлеген экеуленни келтиргендиле. Ала товарланы урлагъанларына ишеклик бар эди. Алай ол тюкенде жукъ тас болгъаныны юсюнден дежурный бёлюмге билдириу этилмегенди, тюкенни иесинден тарыгъыу келмегенди. Болсада полициячыла, бир тюрлю законлу сылтау болмагъанын биле тургъанлай, ол экисини башларына полиэтилен артмакъла кийдирип тюйгендиле.

Бюгюнлюкде следствие башха полициячыланы атларын, тукъумларын тохташдырады. Право низамны сакълаучула республиканы инсанларыны къырал эм закон сакълагъан эркинликлерине бузукълукъ этгендиле. Алай бла ала полициячыны атына кир къондуруп, ич ишле органланы даражасын тюшюргендиле, деп билдиргендиле бизге следствие управлениясы пресс-службасындан.

КъМР-де МВД-дан бизге билдиргенлерича, бу шартла бла байламлы тинтиуле башланнгандыла. «Ич ишлени министри полицияны генерал-лейтенанты Игорь Ромашкин полициячыланы терслик ишлерин сюзерге буюргъанды. Ала законланы бузгъанлары тохташдырылса, ич ишле органладан къысталлыкъдыла. Аланы таматалары да законлагъа тийишлиликде жууапха тартыллыкъдыла», - дегендиле ведомствода.

ТИКАЛАНЫ Фатима
хазырлагъанды.

Карате

Россейни кубогуну аллында - ахшы сынам

Сотталаны Мира.

Дагъыстанда Махачкъала шахарда каратеден абадан спортчуланы араларында СКФО-ну кубогуна эришиуле бардырылгъандыла.

Анда кеслерини ауурлукъ категорияларында экинчи жерге Альберт Шомахов, Тенгиз Калдани бла Сотталаны Мира чыкъгъандыла, Азамат Мешев ючюнчю жерни алгъанды. Бу эришиуле алагъа Россейни кубогуну аллында ашхы сынам болгъандыла, ол а Москвада 10-12 мартда къураллыкъды. Спортчуланы тренерле Владимир Шомахов, Руслан Нахушев, Евгений Могилевец, Аслан Губашиев юйретедиле.

Грек-рим тутушуу

Элбрусчула барысын да озгъандыла

Малкада грек-рим тутушуудан республиканы биринчилиги бардырылгъанды. Анга 2000-2001 жыллада туугъан спортчула къатышхандыла.

Анда Элбрус районну сабий-жаш тёлю спорт школундан Этезланы Хусей бла Созайланы Руслан хорлагъандыла. Дадуланы Мусабий бла Локияланы Элдар экинчиле болгъандыла, Къудайланы Заур ючюнчю жерге чыкъгъанды. Аланы тренерле Локияланы Юрий, Ачабайланы Музафар бла Балаланы Алий юйретедиле.

Жашчыкъла энди СКФО-ну биринчилигинде тутушурукъдула. Ол а Нальчикде мартны ортасында ётеррикди.

Анатолий ТЕМИРОВ.

Ыйыкъгъа гороскоп

4 мартдан 11 мартха дери

КЪОЧХАР. Бу ыйыкъда ууакъ затла ючюн да жюрегигиз къыйналгъанлай турлукъду. Тёгерегигизде адамла да сизни бла келишалмай жарсырыкъдыла. Сабырлыкъ табаргъа кюрешигиз

ТАНА. Тёгерекдеги адамла бла бир тилде сёлешесиз. Коллектив да сизни оюмларыгъызгъа сюйюп тынгылайды. Бусагъатда ахча ишлерге тап заманды, кезиуню ычхындырмагъыз.

ЭГИЗЛЕ. Бу ыйыкъда жангы тюбешиуле чыгъарыкъдыла, ала сизни къадарыгъызны тюрлендирирге боллукъдула. Эртегили танышларыгъызгъа да жолугъурукъсуз. Бу кюнледе бираз солургъа да кюрешигиз.

АЙЫРЫЧАБАКЪ. Бусагъатда хар затха да ишекли болуп турлукъсуз. Ол къылыкъны къоюп, къадарыгъызгъа тюберге хазырланыгъыз. Ол адам сизни къатыгъыздады, сакълап турады сёзюгюзню.

АСЛАН. Тёгерекдеги адамла сизден болушлукъ сакълайдыла бу ыйыкъда. Аланы жашауларына себеплик этерге кюрешигиз, алай эсигизде болсун, заман кёп къоратыргъа тюшерикди.

КЪЫЗ. Ыйыкъны аллында ишигизде таматала бла сёлеширге тюшерикди. Ала алгъыннгы иш кёллюлюгюню эслемей, тырман этерикдиле. Даулашып турмагъанлай, эсгертиулеге къулакъ салыгъыз.

БАЗМАН. Ыйыкъны ортасында сюйген адамыгъыз сизге саугъа этерикди. Арыгъаныгъызгъа да къарамагъанлай, къууанныгъызны кёргюзтюрге эринмегиз. Алай болмаса, кёп ушагъыусуз сёз эшитирге тюшерикди.

АКЪЫРАП. Эртеден бери къыйнап турган соруулагъа бу кюнледе шатык жууапла табарыкъсыз. Бу ыйыкъ сизге бек иги озарыкъды дейдиле жулдузла. Ишигизде да кётюрюлюрге себеплик этген болумла къураллыкъдыла.

МАРАУЧУ. Алгъыннгы жашауугъузну тамырында тюрлендирирге кюсериксиз. Танышлырыгъыздан эрикгенсиз, ишигизден да бираз арыгъансыз. Диетагъа олтурургъа кюрешигиз, бу кезиуде ол бек хайырлы боллукъду сизге.

ТЕКЕМЮЙЮЗ. Салгъан муратыгъызгъа жетер ючюн сиз заманыгъызны бир да къызгъанмагъансыз. Сюйген адамларыгъызны кёбюсюн да унутхансыз. Къыйыныгъызны эсеби чыгъарыкъды – умутларыгъыз жашаугъа кийирилликдиле.

СУУКЪУЙ. Бу кюнледе жангы жол сайлап, анда ал атламла этериксиз. Ол къаллай боллугъу уа толусунлай кесигизни къолугъуздады. Ашыкъмагъанлай, иги сагъыш этип кюрешигиз.

ЧАБАКЪЛА. Сиз жаланда кесигизге ангылашыулу дуниягъа берилипсиз. Болмачы муратларыгъызны къоюп, керти жашаугъа къайтыргъа кюрешигиз. Бу кюнледе хар ишде да сизден уллу эслилик изленириги айтсагъ а, бютюнда.

СЁЗБЕР

ЭНИНЕ:1. Къанатлы. **6.** Махтау сёз. **7.** Гара суу. **9.** Жылтыраукъ чачлы. Аллай тиширыу ат да барды. **11.** Аны бла отун жарадыла. **12.** Кёз атыу. **13.** Аягъы ауругъанны ышаны. **20.** Уялыу. **21.** Атда иерни арт къашында жюк салыныучу жер. **22.** Къаты къагъыт. **23.** Тынгылы оюм эте билген адам. **24.** Ундан этилген зат. **26.** Анда, мында да жыгъыла айланнган. **30.** Эр кишини энчилигин белгилеген зат. **31.** Башха юйге келген адам. **32.** Жылы жерледе бахчаланы ала сугъарадыла. **33.** Суу къанатлы. **34.** Биз ашха къошуучу ханс. **35.** Толу тиширыула сюйген зат.

ЁРЕСИНЕ: 2. Айбатлыкъ. **3.** Кавказ миллетли адам. **4.** Кийиклени тейриси. **5.** Бир тюрлю бир жетишимге къууанныганын билдирген ариу сёз. **8.** Аман ниет тутмау. **10.** Акъылсыз сёлешиу. **14.** Эрттегили аскерчи. **15.** Хапар айтыргъа сюйюучю. **16.** Саурт. **17.** Италияда шахар. **18.** Бичен ёлчем. **19.** Ол сууда болмаса жашаялмайды. **25.** Чурум табыу. **27.** Аны чибинле этедиле. **28.** Биченчи. **29.** Башынгы урсанг, ол да чыгъады мангылайынгда бирде.

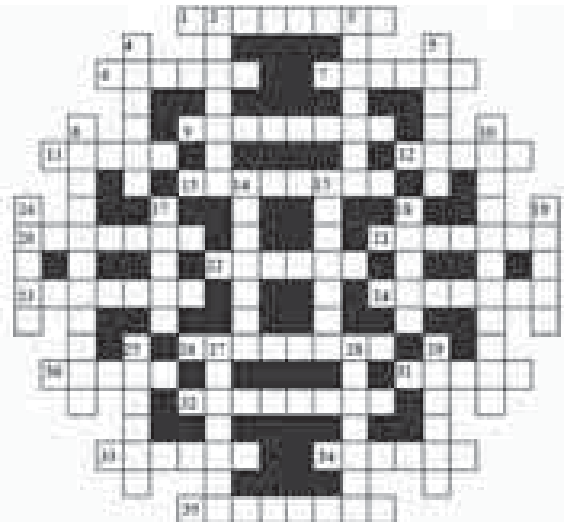

ГАЗЕТНИ 29-чу НОМЕРИНДЕ БАСМАЛАННГАН СЁЗБЕРНИ ЖУУАПЛАРЫ:

ЭНИНЕ: **7**. Малчы. **8**. Мерке. **9**. Ынна. **10**. Аскер. **12**. Аппа. **13**. Оракъ. **15**. Ожакъ. **19**. Сыра. **20**. Арбаз. **21**. Ямал. **24**. Улан. **25**. Гара. **28**. Жара. **30**. Балыкъ. **32**. Омакъ. **33**. Тылы. **34**. Арба. **36**. Чалы. **38**. Уяныу. **40**. Сант. **41**. Ауана. **42**. Ауара.

ЁРЕСИНЕ: **1**. Аманатлыкъ. **2**. Алма. **3**. Къына. **4**. Омар. **5**. Аркъа. **6**. Чемпионат. **11**. «Ку». **13**. Окъа. **14**. Ара. **16**. Жаз. **17**. Къая. **18**. Абхазлы. **22**. Тай. **23**. Къаз. **26**. Бадражан. **27**. Махтанчакъ. **29**. Ант. **30**. Бал. **31**. Къар. **32**. Оба. **35**. Ун. **37**. Ышан. **38**. Улакъ. **39**. Ууаз. **40**. Сван.

Сахна

«Киеулюкге» чакъырабыз

Къулийланы Къайсын атлы Малкъар къырал драма театр сахна искусствону сюйгенлени Жантууланы Иссаны пьесасына кёре **«Киеулюк»** деген спектакльге чакъырады.

Оюн **9 мартда Къырал концерт залда (ГКЗ)** кёргюзтюлюнюрюкдю. **18.00 сагъатда** башланырыкъды.

Соруулары болгъанла бу телефон номерлеге сёлешсинле: **8(8662) 77-34-85; 8-938-691-25-39; 8-909-490-12-11.**

Оюнну, кюлкюню байрамы

М. Горький атлы орус къырал драма театр къараучуланы Клод Маньени **«Блеф» или «Любовь по-французски»** деген романтикалы комедиясыны премьерасына чакъырады. Кюлкюню, чамны, лакъырданы сюйгенле, оюннга къарап, уллу зауукълукъ аллыкъдыла. Аны режиссёру Юрий Балкаровду.

Спектакль **14 мартда Музыка театрда** кёргюзтюлюнюрюкдю. **19.00 сагъатда** башланырыкъды.

Соруулары болгъанла бу телефон номерлеге сёлешсинле: **8(8662) 42-64-57; 8-928-711-16-21.**

Учредительле: Къабарты-Малкъар Республиканы Парламенти бла Правительствосу

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Ж.Ж.

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
ТЕКУЛАНЫ Хаза
(баш редакторну орунбасары)
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат
(баш редакторну орунбасары)
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис
(жууаплы секретарь)
МОКЪАЛАНЫ Зухура (культура бёлюмню таматасы)
ТИКАЛАНЫ Фатима (жамауат-политика бёлюмню таматасы)

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи - **42-63-01**. Баш редакторну орунбасарлары - **42-38-21**, **40-04-82**. Жууаплы секретарь - **42-66-85**.
Секретариат - **40-93-62.** Корректорла - **42-63-52.**

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда **2016** жылда **19 декабрьде** регистрация этилгенди.

Регистрация номер —**ПИ № ТУ07-00118.** **Индекс - 51532**

Газетни басмагъа КъМР-ни Басма эмда асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини компьютер службасы хазыр эттенди.

Газет "Тетраграф" ООО-ну типографиясында басмаланнганды.
Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, **33**

Номерге графикге кёре **19.00** сагъатда къол салынады.
20.00 сагъатда къол салыннганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Османланы Хыйса - дежурный редактор;
Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары;
Бийчеккуланы Жаннета - **(1, 2, 3, 4-чю бетле),** Геляланы Валентина - **(5,6,7,8-чи бетле)** - корректорла.

Тиражы **2120** экз. Заказ № **258**
Багъасы 10 сомду

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5
электронный почтасы: elbor_50@mail.ru